

SAMENZWERING

Luke Harding

SAMENZWERING

Hoe Rusland Donald Trump
aan zijn overwinning hielp

Nieuw Amsterdam

Vertaling Jan Willem Reitsma en Joost Pollmann

© 2017 Luke Harding

Oorspronkelijke titel *Collusion: Secret Meetings,
Dirty Money, and How Russia Helped Donald Trump Win*

Oorspronkelijke uitgever Vintage Books, New York

© 2017 Nederlandse vertaling Jan Willem Reitsma en

Joost Pollmann / Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Tekstredactie Marianne Tieleman

Register Yulia Knol

Omslagontwerp Philip Stroomberg

Ontwerp binnenwerk Yulia Knol

De omslagfoto is een bewerking van een foto

van de ontmoeting tussen Vladimir Poetin en

Donald Trump tijdens de G20-top in Hamburg,

7 juli 2017, Sergey Guneev, Sputnik / Hollandse Hoogte

NUR 686

ISBN 978 90 468 2354 5

www.nieuwamsterdam.nl

INHOUD

Proloog: Bijeenkomst	7
1 Niet het eind van de geschiedenis	17
2 Volgens mij is hij een beetje een sukkel	38
3 Publiceren, en na ons de zondvloed	55
4 Hacken	75
5 Generaal Misja	96
6 Hij werkt voor klootzakken	116
7 <i>Tuesday Night Massacre</i>	140
8 Samenzwering	172
9 Afhankelijkheid	200
10 Veel cash uit Moskou	218
11 De vreemde zaak van de Duitse bank	238
Epiloog	257
 Verantwoording van de bronnen	 265
Dankwoord	267
Register	269

Proloog

BIJEENKOMST

December 2016
Grosvenor Gardens, Londen

Victoria Station, Londen. Een mengsel van chic en slordig. Er is een treinstation, een busstation en iets verderop een driehoekig park. Daar staat een ruiterstandbeeld van de Franse maarschalk Ferdinand Foch, een held uit de Eerste Wereldoorlog. Op de sokkel staan zijn woorden: 'Ik besef dat ik Engeland heb gediend...' Met zwarte pen heeft iemand toegevoegd: 'door duizenden te vermoorden'.

Het is een plek van komen en gaan. Foch wordt omringd door bruine bankjes, met witte spetters van de duivenpoep, en hoge platanen. Er zijn toeristen, forensen en hier en daar een dorstige zwerver die uit een blik pils slurpt en voor zich uit mompelt. De eigenaar van dit eerste klas stukje grond is de hertog van Westminster, de rijkste aristocraat van het Verenigd Koninkrijk.

Als je verder loopt, kom je bij een rij hoge, neoclassicistische huizen in Franse renaissancestijl. Dit is Grosvenor Gardens. De straat kijkt uit op de achtermuur van een wereldberoemd onderkomen, Buckingham Palace. Met een beetje lef en een lange ladder kun je in de besloten achtertuin van Hare Majesteit klimmen. De dennenbomen die erin staan en tot in de grijze Londense skyline priemen zijn zichtbaar voor gewone burgers. Het meertje van de koningin is niet te zien.

Sommige van de huizen hier verklaren wie er woont: een pr-bedrijf, een Japans restaurant, een taalschool. Maar op de deur van Grosvenor Gardens 9-11 staat niet aangegeven wie of wat er achter zit. Twee zuilen omlijsten een

anonieme zwarte voordeur. Er is een bordje BEWAKINGSCAMERA's. Geen namen bij de deurbel. Erboven drie etages met kantoren.

Als je naar binnen gaat en rechts afslaat, kom je in een bescheiden suite op de begane grond, met een paar kale kamers die ivoorwit zijn beschilderd en met een middelgrote kleurenkaart van de wereld aan de muur, witte luiken voor hoge ramen iets boven straatniveau. Er zijn computers en ook kranten: een nummer van *The Times*. Het ziet eruit als een klein, discreet bedrijf.

In deze kantoorruimte is een Brits bedrijf gevestigd, Orbis Business Intelligence Ltd. Volgens de website van Orbis is het een 'vooraanstaand inlichtingen- en adviesbureau'. In vage bewoordingen voegt het toe: 'Wij bieden strategisch inzicht, inlichtingen en onderzoeksdiensten aan beslissers op niveau. Vervolgens werken wij met cliënten samen aan de implementatie van strategieën om hun belangen wereldwijd te beschermen.'

Ontcijferd: Orbis is een spionagebedrijf dat niet voor de overheid werkt. Het spioneert voor commerciële klanten, graaft in de geheimen van mensen en instellingen, overheden en internationale organisaties. Londen is de wereldhoofdstad van de particuliere spionage. 'Een keiharde sector,' volgens een voormalige Britse spion die er een jaar werkte voordat hij een baan bij een groter concern vond. Er zijn ruim tien zulke bedrijven, met personeel dat hoofdzakelijk bestaat uit voormalige inlichtingenofficieren die zijn gespecialiseerd in buitenlandse knowhow.

Dit is niet helemaal de wereld van de klassieke spionage à la James Bond, maar het scheelt niet veel.

De man die Orbis runt, heet Christopher Steele. Steele en zijn zakenpartner Christopher Burrows zijn de directeuren van Orbis. Het zijn allebei Britten. Steele is tweeënvijftig, Burrows iets ouder, achtenvijftig. Hun namen komen niet voor in de publiciteitsuitingen van Orbis. Hun voorafgaande loopbaan evenmin. Hun medewerkers zijn een paar slimme jongere academici. Ze vormen een klein team.

Steeles werkkamer biedt weinig aanwijzingen over zijn undercoverwerk. Er is maar één hint.

Bij het bureau van de directeur staat een rijtje Russische holle poppetjes, matroesjka's of *matriosjki*. Souvenirs uit Moskou. Ze beelden grote negentiende-eeuwse Russische schrijvers uit: Tolstoi, Gogol, Lermontov, Poesjkin. De poppen zijn met de hand beschilderd en bij hun voet zijn de namen van de schrijvers met krullende cyrillische letters geschreven. De hoofdletter T van Tolstoi lijkt op een zwierige Griekse pi.

In de roerige dagen van 2016 waren deze poppen een goede beeldspraak van het verbijsterende geheime onderzoek dat Steele recentelijk was verzocht uit te voeren. Het was een explosieve opdracht: om de allerintiemste geheimen van het Kremlin met betrekking tot een zekere Donald J. Trump bloot te leggen, om ze een voor een het daglicht te doen zien, net als bij die poppen, tot de hele waarheid was onthuld. De conclusies van zijn onderzoek zouden de Amerikaanse inlichtingenwereld op haar grondvesten doen schudden en een politieke aardbeving teweegbrengen zoals die niet meer was meegemaakt sinds de zwarte dagen van Nixon en Watergate.

Steeles bevindingen waren sensationeel en het daaruit voortkomende dossier zou de onlangs verkozen president Trump in wezen beschuldigen van de ergst denkbare misdaad: samenzwering met een buitenlandse mogendheid. Die mogendheid was Rusland. De vermeende misdaad, krachtig ontkend, fel omstreden en in sommige opzichten onbewijsbaar, was hoogverraad. Er werd gefluisterd dat de pas verkozen Amerikaanse president een verrader was.

Om een net zo krankzinnig complot te vinden, kom je bij fictie terecht: *The Manchurian Candidate* van Richard Condon, over een poging van de Sovjet-Russen en de Chinezen om het Witte Huis over te nemen. Of de vrijwel vergeten thriller *The Twentieth Day of January* van Ted Allbeury. Daarin rekruteert Moskou tijdens de studentenopstand van 1968 in Parijs een jonge Amerikaan die het ver schopt. Net als Steele was Allbeury een oud-medewerker van de Britse inlichtingendienst.

Tot het moment dat zijn werk verblindend aan het licht kwam, was Steele een onbekende. In elk geval buiten de kleine kring van Amerikaanse en Britse insiders van de inlichtingenwereld en Ruslandkenners. Zo had hij het liever.

Het jaar 2016 was een uitzonderlijk historisch moment. Eerst brexit, en de schokkende uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Gemeenschap. En toen werd in november Donald J. Trump tot verbazing en ontzetting van veel Amerikanen, om nog te zwijgen van anderen over de hele wereld, onverwacht verkozen tot de vijfenveertigste president van de Verenigde Staten.

De campagne die hem in het Witte Huis deed belanden, was rancuneus, discriminerend en naargeestig geweest. Boven de campagne zweefde één nauwelijks geloofwaardige beschuldiging: een buitenlandse leider die van oudsher als de vijand van Amerika werd gezien, had Trump heimelijk gesteund, hem

geholpen met zijn presidentscampagne-tegen-de-verdrukking-in en had hem misschien zelfs over de finish heen getrokken. Trump, zo werd beweerd, was de kandidaat van het Kremlin. Hij was een marionet van Poetin, iemand die voorheen door kopstukken van de Republikeinen als een kille KGB-schurk was beschouwd, 'een boef en een moordenaar', zoals John McCain, de Republikeinse senator uit Arizona, dat zei. Iemand die Amerika kwaad wilde berokkenen.

Op dat moment bleef de beschuldiging van samenzwering met Moskou om twee redenen hangen. Allereerst het eigenaardige gedrag van Trump zelf tijdens zijn campagne. Toen hij werd geconfronteerd met de stelling dat Rusland e-mails van de Democraten had gehackt en ze lekte om zijn rivaal Hillary Clinton te beschadigen, spoorde Trump Moskou openlijk aan om daarmee door te gaan.

In juli 2016 zei hij tijdens een persconferentie in Florida: 'Rusland, als je luistert, ik hoop dat je in staat bent die dertigduizend ontbrekende e-mails te vinden. Ik denk dat onze pers je waarschijnlijk rijkelijk zal belonen. Laten we kijken of dat gebeurt.'

Zoals een medewerker van Clinton duidelijk maakte, was dat een directe oproep aan een buitenlandse mogendheid om een politieke tegenstander te bespioneren. Was het opportunisme van Trump? Of een meer gecoördineerde, meer sinistere actie?

Weinigen twijfelden eraan dat de e-mails die in juni en oktober via WikiLeaks werden gepubliceerd de Democratische kandidaat hebben benadeeld. Op zich waren ze niet heel schandalig. Maar voor een opponent zonder scrupules als Trump waren ze een godsgeschenk: een kans om de aanval te openen op de berichtgeving in de media en de boodschap *crooked Hillary* erin te rammen. Niet onbelangrijk was het feit dat Moskou ook e-mails van het Republican National Committee (RNC) had gestolen. Maar die publiceerde Moskou niet.

Ten tweede, hoe moet je Trumps vlijende lofzangen op Poetin verklaren? In de koortsachtige maanden voor de verkiezingen van 8 november 2016 had Trump niet alleen de vloer aangeveegd met Clinton en Obama, maar ook met zijn Republikeinse rivalen, *Saturday Night Live*, de 'falende' *The New York Times*, de Amerikaanse media – zijn favoriete vijanden – in het algemeen en Meryl Streep. En met anderen. Het was een hele waslijst.

Maar de Russische president kreeg lof toegezwaaaid omdat hij 'heel slim' was. Poetin was vrijwel de enige mens op aarde die ontkwam aan de scheldka-

nonnades van Trump, die met een kleine woordenschat en veel uitroeptekens werden afgevuurd via Twitter, op een tijdstip dat de meeste verstandige mensen in bed lagen. Trump was bereid om iedereen die kritiek op zijn gedrag had verbaal aan te vallen. Iedereen, behalve zijn vriend Poetin.

De ontluikende vriendschap tussen Trump en Poetin viel niet uit een persoonlijke klik te verklaren; ze hadden elkaar, zo leek het, nooit ontmoet. Er waren wel ideologische raakvlakken: minachting van internationale organisaties als de VN en een aversie tegen de Europese Unie. En christelijk getint blank nationalisme, zou je kunnen aanvoeren. Maar eigenlijk was dat te weinig. Het leek alsof er een vreemde horigheid in het spel was, een onverklaarde factor, een onzichtbare hand, een ontbrekend stukje van de puzzel. Trump loofde geen enkele andere buitenlandse leider op die manier. Of zo vaak. Zijn onderdanigheid jegens Poetin zou zelfs toen hij president werd standhouden.

Deze twee problemen – de aanprijzing van de door Rusland gehackte e-mails en de lof voor Poetin – leidden tot een opmerkelijke vraag. Had Poetin de presidentskandidaat op een of andere manier *gechanteerd*? Zo nee, hoe viel Trumps bewondering dan te verklaren? En zo ja, hoe ging die chantage dan in zijn werk?

Aan geruchten geen gebrek. Sommige daarvan haalden mijn krant, *The Guardian*. In de aanloop naar de Amerikaanse presidentsverkiezing van 2016 en in de koortsachtige en verbijsterende periode daarna trokken onderzoeksjournalisten aan beide zijden van de Atlantische Oceaan een aantal aanwijzingen na. Het was een moeilijke, frustrerende en kwellende bezigheid. Sommige bronnen waren twijfelachtig. Sommige verhalen over Trump kwamen uit de kring rond Clinton, van mensen die een appeltje met hem te schillen hadden.

Toch was dit, zo beseften we, in potentie het belangrijkste verhaal over de Amerikaanse politiek sinds een generatie. Als Trump echt met Rusland had samengezworen, niet alleen openlijk maar wellicht ook heimelijk, via niet-onthulde achterdeurtjes, zag dat eruit als hoogverraad. Het leek Watergate wel.

Alleen waren de ‘inbrekers’ deze keer geen laaggeplaatste medewerkers van Nixon. Het waren niet eens Amerikanen. Volgens de CIA en FBI waren het anonieme hackers die werkten voor Poetins spionagediensten. Het geld waarmee ze betaald waren, was Russisch en mogelijk Amerikaans. Ze pleegden geen inbraak bij de DNC, de Democratic National Committee, met lopers, rubberen handschoenen en afuisterapparatuur, zoals hun evenknieën in 1972 hadden gedaan.

Nee, ze waren tot de computernetwerken van de DNC doorgedrongen via de

botte methode van phishingmails, duizenden in getal. De operatie, zo zou de FBI concluderen, was eenvoudig en goedkoop. Ze was verpletterend effectief. Misschien bewees dit dat de politieke systemen van Amerika kwetsbaarder waren voor schimmige elektronische krachten dan iedereen had gedacht.

Intussen had Trump onze pogingen om de waarheid te achterhalen er niet eenvoudiger op gemaakt. Anders dan al zijn voorgangers weigerde hij zijn belastingaangifte vrij te geven. Zijn wereldomspannende vastgoedimperium bleef verborgen achter een netwerk van enkele honderden ondoorzichtige bedrijven. Als je Trumps bedrijven grafisch zou moeten uitbeelden, waren ze een reusachtige, exploderende stuifzwam.

Was Trump een multimiljardair, zoals hij flamboyant beweerde? Of was hij blut en zat hij diep in de schulden, stond hij ver in het rood bij buitenlandse banken? Wat voor financiële banden had hij, als hij die überhaupt had, met buitenlandse overheden? Wat viel er te zeggen over zijn familieleden, met name de machtige schoonzoon van de toekomstige president, Jared Kushner?

In december 2016 ging ik samen met mijn collega van *The Guardian* Nick Hopkins bij Chris Steele langs om hem deze en andere vragen te stellen. Hopkins is redacteur onderzoeksjournalistiek van mijn krant. Hij had Steele al eens ontmoet en wist dat hij Ruslanddeskundige was. Dat was ook mijn specialisme. Van 2007 tot 2011 heb ik vier jaar als redactiechef in Rusland gewerkt, tot ik op een vliegveld in een cel werd gestopt en het land uit werd gezet. Dat had vast te maken met enkele van mijn minder flatteuze artikelen over Vladimir Poetin.

Het was een donderdagmiddag, tweeënhalve week voor Kerstmis. De straten van Londen puilden uit van de winkelende mensen. We vertrokken per metro van de redactie van *The Guardian* bij King's Cross. Op Victoria Station stapten we uit en liepen de korte afstand naar Grosvenor Gardens, langs maar schalk Foch en zijn duivenentourage.

We belden bij Orbis aan. Ze besloten ons binnen te laten. Steele begroette ons. Hij was van gemiddelde lengte, in een alledaags pak gestoken, met haar dat ooit zwart was geweest maar nu hoofdzakelijk grijs, vriendelijk in de omgang maar met een randje zeer begrijpelijke achterdocht.

Journalisten en spionnen bekijken elkaar van oudsher met wantrouwen. In sommige opzichten oefenen ze hetzelfde vak uit: bronnen warm houden; informatie verzamelen en schiften; feiten scheiden van verzinsels. Beide groepen schrijven voor een publiek. Het lezerspubliek van een krant bestaat uit iedereen met internet. Spionnen schrijven voor een kleine, officiële kring die

toegang tot geheimen heeft. Ik stel me voor dat hun schrijfsels op elkaar lijken. De spionnen hebben één voordeel: ze ontvangen informatie die de overheid heeft ingewonnen door geheime bronnen af te luisteren.

Steele had ingestemd met een gesprek om vier uur 's middags bij een kopje thee. Op dat moment had zijn onderzoek de internationale voorpagina's nog niet gehaald. Hij had zich nog niet teruggetrokken uit de openbaarheid, dus we liepen met zijn drieën weer de straat op, op zoek naar een plek om thee te drinken.

We probeerden Balls Brothers, een koffietent annex wijnbar met groene luidfets en uitzicht op Lower Grosvenor Garden. Een serveerster zei ons dat er geen plaats was; de tafeltjes waren gereserveerd voor kerstfeesten van bedrijven. We dwaalden over straat naar een pub, The Shakespeare, waarvan de naam met zwarte letters op een gouden ondergrond stond vermeld. Boven de ingang hing een portret van de toneelschrijver.

We vonden een tafeltje in een hoekje. Ik liep naar de bar en kwam terug met de drankjes: bier voor Steele, cola voor Nick en een pot thee voor mij. De aankleding was in treinsferen gehouden, met reclameborden van de Great Western Railways. Er waren oude zwart-witfoto's van mannen met petten die in een wagon zaten te lezen en van jonge vrouwen die aan het strand pootjebaadden.

Steele was iemand die zich bij voorkeur in de schaduwen ophield, ver van de publiciteit en het rumoer. In de wereld van de bedrijfsspionage gold: hoe minder mensen wisten wat voor werk je deed, hoe beter. Onzichtbaarheid was positief. Journalisten waren een noodzakelijk kwaad: ze wisten dingen, maar konden ook indiscreet en soms verraderlijk zijn.

'Hebben jullie over mij gehoord?' vroeg hij.

Ik moest bekennen van niet.

Ik kende de meeste mensen in de stad die zich met Rusland bezighielden, maar Steele niet.

'Mooi,' zei hij. 'Zo hou ik het graag.'

Steeles zwijzaamheid was een professionele gewoonte. Ten eerste was hij een voormalige spion. Ten tweede was hij gebonden aan de regels van bedrijfsmatige geheimhouding. Hij zou niets loslaten over zijn klanten. Niets wees erop dat hij betrokken was geweest bij het belangrijkste onderzoek van de afgelopen decennia. Bovendien liep het meestal slecht af met mensen die onderzoek deden naar Poetin, of hem bekritiseerden of verraadden.

Een zo'n criticus was Alexander Litvinenko. Litvinenko was een voormalige FSB-agent [de veiligheidsdienst van de Russische Federatie] die in 2000 uit

Rusland was gevlucht nadat hij de corruptie in de top van zijn organisatie had geopenbaard. (Twee jaar eerder had Poetin hem persoonlijk ontslagen.) Als balling in Londen bekritiseerde Litvinenko de Russische president in boeken en artikelen. Litvinenko's vrienden waarschuwden dat daar ellende van zou komen.

In 2003 rekruteerde de m16 Litvinenko als incidenteel deskundige op het gebied van de georganiseerde Russische misdaad. Litvinenko verstreekte adviezen aan Britse en Spaanse inlichtingendiensten. Zijn theorie werd later aangehaald in gelekte diplomatieke telegrammen van Amerikaanse diplomaten uit Madrid. Die theorie luidde dat het Kremlin, zijn goed gefinancierde spionagediensten en de Russische maffia met elkaar waren vervlochten. In feite vormden ze één criminele organisatie, een maffiastaat.

Litvinenko werd beloond met een kop radioactieve thee, die twee Russen hem bezorgden in een hotelbar in Londen. Het hotel, het Millennium, staat naast de Amerikaanse ambassade op Grosvenor Square, in een wijk die Russische spionnen goed kennen. Als de daar gestationeerde CIA-agenten op 1 november 2006 uit hun raam op de tweede etage hadden gekeken, hadden ze Litvinenko's moordenaars, Dmitri Kovtoen en Andrej Loegovoi, door de draaideur van het hotel naar buiten kunnen zien lopen. In een Brits overheids-onderzoek werd geconstateerd dat Poetin deze operatie 'waarschijnlijk goedkeurde'.

Ik had al tien jaar onderzoek gedaan naar de aanslag op Litvinenko, en ook Steele had de zaak aandachtig gevolgd. Hij had Litvinenko zelf nooit ontmoet, maar leidde later het m16-onderzoek naar deze schokkende moord. Steele concludeerde dat het een complot was, waarvoor op het allerhoogste niveau van de Russische macht toestemming was gegeven. Het gif was polonium, een zeldzame, dodelijke en zeer radioactieve isotoop. Wie dat inslikte, overleefde het niet. Bij Litvinenko duurde het sterven ruim drie ellendige weken.

Onwetend over de explosieve informatie waar Steele bovenop zat, hadden we hem opgezocht om te praten over een onderzoek naar de banden tussen Trump en Rusland, waar we sinds de Amerikaanse presidentsverkiezing stil-tjes aan gewerkt hadden. We hadden twee aanwijzingen. De ene was intrigerend en vooralsnog speculatief: Rusland zou Trumps campagne heimelijk financieel gesteund hebben. We hadden veel onbevestigde details, maar geen bewijs. We hadden geen informatie uit de eerste hand. Als er bewijs bestond, was dat goed verstopt.

De andere aanwijzing was concreter. We beschikten over documenten die bewezen dat hooggeplaatste Russische bureaucraten en insiders met connecties twintig miljard dollar hadden witgewassen. Het was een ingenieus complot: het spoor leidde langs Britse juristen, Moldavische rechters, een Letse bank en Londense bv's. Het geld was in allerlei richtingen verdwenen: een deel via Amerikaanse rekeningen bij banken als JP Morgan en Wells Fargo. Wie het geld had ontvangen, was grotendeels een raadsel.

Het cashgeld was *offshore* verstopt. Het complot was deels opgezet om politieke operaties in het buitenland te financieren. Het illustreerde de poreusheid van het Amerikaanse bankstelsel voor Russisch geld. En als je geld kon witwassen in New York, kon je het waarschijnlijk ook uitgeven aan hacken. Of aan wat je maar wilde.

Steele luisterde meer dan dat hij sprak. Hij wilde niet bevestigen dat onze verhalen klopten, hoewel hij hintte dat we op het goede spoor zaten.

Hij suggereerde parallelle onderzoeksrichtingen.

'Julie moeten kijken naar de contracten voor Trumps hoteldeals en vastgoeddeals. Vergelijk hoeveel die waard zijn met het geld dat Trump via leningen heeft ontvangen,' vertelde Steele.

Hij leek te verwijzen naar Trumps voormalige huis in Florida. Trump had dat landhuis in 2004 voor eenenveertig miljoen dollar gekocht. Vier jaar later verkocht hij het voor vijfennegentig miljoen aan een Russische oligarch. Zelfs als je de inflatie incalculeerde, het schilderwerk dat Trump naar eigen zeggen had laten doen, de allure van het merk Trump en de grillen van een puissant rijk man die geld in de Verenigde Staten wil beleggen, leek dat uitzonderlijk veel winst.

'Het gaat om het verschil,' zei Steele.

Een ander thema van de verkiezingscampagne was hoe Trump met vrouwen omging. Dat was in de aandacht gekomen na het opduiken van een geluidsopname uit 2005. Daarop schepte Trump op over de privileges die je genoot als je 'een ster' was. Een van de voordelen: wanneer hij mooie vrouwen ontmoette, kon hij gewoon '*grab them by the pussy*'. Daarvoor bood hij zijn excuses aan. Hij beweerde dat de vrouwen die hem van seksuele intimidatie betichtten leugenaars waren, lullebellen die niet op gerechtigheid uit waren, maar politieke motieven hadden.

Tot onze verbazing insinueerde Steele dat Trump en seks een interessante lijn van onderzoek was. Hij bood geen details.

Steele ging niet veel loslaten. Toch leek het erop dat hij informatie zou kun-

nen bevestigen – of ontkrachten – die wij elders hadden ingewonnen. Dat was behulpzaam voor een onderzoeksjournalist.

Na drie kwartier moest Steele ervandoor.

De situatie deed sterk denken aan Watergate. Onze missie was nu duidelijk: *follow the sex and the money*.

We vertrokken afzonderlijk, vastbesloten om ons onderzoek voort te zetten. En toen nam de zaak een enorme vlucht.

Twee dagen later lag de arbeid van Steele op het bureau van Obama, maar de oorsprong ervan bevond zich decennia terug in de tijd.

1

NIET HET EIND VAN DE GESCHIEDENIS

Moskou-Londen-Washington
1990-2016

De grootste geopolitieke catastrofe van de twintigste eeuw.

– Vladimir Poetin, over het uiteenvallen van de USSR

Moskou, de zomer van 1991. Michail Gorbatsjov was aan de macht. De officiële betrekkingen met het Westen waren verbeterd, maar de KGB ging er nog steeds van uit dat alle medewerkers van westerse ambassades spionnen waren.

De KGB-agenten die aan hen waren toegewezen, waren makkelijk te herkennen. Ze hadden een methode. Soms volgden ze hun doelwit te voet, soms per auto. De agenten die westerse diplomaten moesten schaduwen waren nooit subtiel.

Een van hun specialiteiten was inbreken in Moskouze appartementen. Uiteraard als de eigenaars weg waren. Het KGB-team liet altijd een reeks aanwijzingen achter: gestolen schoenen, verfrommelde vrouwenpanty's, demonstratief uitgetrapte peuken op de vloer. Of een verrassende drol in de wc, die grimmig wachtte in een hinderlaag.

De boodschap, cru gezegd, was deze: Wij zijn hier de baas. Wij doen godverdomme waar we zin in hebben.

De KGB hield alle buitenlanders scherp in de gaten, vooral Amerikanen en Britten. De Britse missie in Moskou werd nauwlettend geobserveerd. De ambassade was een schitterende villa die in de jaren 1890 aan de zuidoever van de rivier de Moskva was gebouwd door een rijke suikerfabrikant. Hij bood direct uitzicht op het Kremlin. Het was een betoverend uitzicht: een groot paleis, gouden kerkkoepels en middeleeuwse torens met revolutionaire rode sterren erbovenop.

Een van de mensen die voortdurend werden gevolgd, was een diplomaat van zevenentwintig, pas getrouwd met zijn vrouw Laura, voor het eerst uitgezonden naar het buitenland, en werkzaam als tweede secretaris in de kanselarij-afdeling.

In dit geval klopten de vermoedens van de KGB.

Deze 'diplomaat' was een Britse inlichtingenofficier. Zijn werkkamer was weelderig: kroonluchters, mahonie lambrisering, portretten van de koningin en andere leden van het koninklijk huis in vergulde lijsten aan de muur. Zijn bureau stond in de ambassadebibliotheek, omringd door antieke boeken. Drie collega's werkten naast hem. De echte werkgever van deze medewerker was een onzichtbare organisatie in Londen: de SIS oftewel de Secret Intelligence Service.

De medewerker heette Christopher Steele. Steele was in Moskou beland via de gebruikelijke establishmentroute voor ambitieuze Britse spionnen: de universiteit van Cambridge. Cambridge had enkele van de meest getalenteerde MI6-medewerkers uit de periode van de Koude Oorlog voortgebracht. Sommigen van hen, zo bleek tot algemene gêne, werkten heimelijk voor de KGB. Binnen MI6 werd geschertst dat alleen mensen die nooit in de Sovjet-Unie waren geweest zouden willen overlopen.

Steele had op Girton College sociologie en politicologie gestudeerd. Hij had centrum-linkse opvattingen; hij en zijn oudere zus behoorden tot de eerste generatie in zijn familie die ging studeren. Steeles grootvader aan vaderskant was een mijnwerker uit Pontypridd; zijn overgrootvader kwam om bij een ongeluk in de mijn. Het was de tijd van Margaret Thatchers premierschap. Haar onverzoenlijke houding jegens de stakende mijnwerkers had hun bedrijfstak om zeep geholpen. Steele schreef voor het studentenblad *Varsity*. Hij werd voorzitter van de Cambridge Union, een debatingclub die werd gedomineerd door chique jonge mannen en vrouwen met goede connecties.

Wie Steele gerekruteerd heeft, is onduidelijk. Van oudsher ging over docenten op Cambridge het gerucht dat ze veelbelovende kandidaten voor SIS aanwezen. Maar hoe de route ook is verlopen, de timing van Steele was goed. Na drie jaar bij MI6 werd hij in april 1990 naar de Sovjet-Unie gestuurd, kort na de val van de Berlijnse Muur en de instorting van het communistische blok in Oost-Europa.

Het was een chaotische tijd. Steele zat op de eerste rij van de geschiedenis. Zeventig jaar na de bolsjewistische revolutie stortte het rode imperium in. De Baltische staten waren in opstand gekomen tegen de Sovjetoverheersing; hun

eigen nationale overheden regeerden parallel aan Moskou. De Sovjet-Russische republiek had een democratische president verkozen: Boris Jeltsin. Er waren lange rijen en voedsel was schaars.

Toch viel er nog veel te genieten. Net als andere expats bezocht de familie Steele de ambachtenmarkt in Izmailovski, bij een keizerlijk park waar de vader van Peter de Grote, tsaar Aleksej, een modelboerderij had gevestigd. Hier kon je gelakte kistjes kopen, geborduurde quilts, bontmutsen en sovjetkitsch. Steele kocht samowars, tapijten uit Centraal-Azië, een Stalinmasker van papier-maché en de matroesjka's (voor honderdvijftig dollar) die later zijn kantoor zouden opsieren.

Een groot deel van de Sovjet-Unie was verboden terrein voor diplomaten. Steele was de 'interne reiziger' van de ambassade en bezocht steden die sinds kort toegankelijk waren. Een daarvan was Samara, in oorlogstijd een Sovjet-hoofdstad. Daar was hij een van de eerste buitenlanders die de ondergrondse bunker van Stalin zagen. In plaats van Lenin trof hij er stoffige portretten van Peter de Grote en de keizerlijke legeraanvoerder Michail Koetoezov, het bewijs, schijnbaar, dat Stalin eerder een nationalist dan een marxist was.

In het weekend voetbalde Steele met een groep expats in een Russische competitie. Tijdens een van die wedstrijden speelde hij tegen de legendarische Sovjetspits Oleg Blochin, die vanaf de middenstip scoorde.

Er heerste een optimistische sfeer. Het kwam Steele voor dat het land zich merkbaar de goede kant op ontwikkelde. Burgers die vroeger doodsbang waren geweest voor de omgang met buitenstaanders wilden nu praten. Maar de KGB stelde het niet op prijs dat de USSR zich in de richting van vrijheid en hervormingen ontwikkelde. In augustus beraamden zeven apparatsjiks een coup terwijl Gorbatsjov op de Krim vakantie hield.

De meeste medewerkers van de Britse ambassade waren weg. Steele zat thuis in zijn flat op de eerste verdieping aan Groezinski Pereelok. Hij verliet het flatgebouw, sloeg rechts af en liep in tien minuten de stad in. Er had zich een menigte voor het Witte Huis, de zetel van de regering, verzameld. Tot nu toe had het leger die niet tegengehouden.

Vanaf vijftig meter zag Steele hoe een man met wit haar en een pak aan op een tank klom en, voorlezend van aantekeningen die wapperden in de wind, de coup afdeed als cynisch en onwettig. Dit was een openlijk ongehoorzame Jeltsin. Steele hoorde toe terwijl Jeltsin opriep tot een algemene staking. Met gebalde vuist riep hij zijn supporters op om sterk te blijven.

Gorbatsjov overleefde de mislukte coup, maar was verzwakt. De putschis-

ten, de leidende groep in alle belangrijke instellingen van de Sovjetstaat en -partij, werden gearresteerd. In het Westen, vooral in Amerika, trokken velen de conclusie dat Washington de Koude Oorlog had gewonnen. En dat na tientallen jaren ideologische strijd de vrije democratie had gezegevierd.

Steele wist wel beter. Drie dagen na de mislukte coup werd zijn surveillance hervat. Steeles collega's in Hongarije en Tsjecho-Slowakije meldden dat de geheime politie na de revoluties daar was verdwenen en nooit was teruggekeerd. Maar hier zag je dezelfde KGB'ers, met dezelfde bekende gezichten. Ze hervatten hun oude routine van af luisteren, inbreken en intimideren.

Het regime was veranderd, maar het systeem niet.

Toen Steele in april 1993 Moskou verliet, was de Sovjet-Unie verdwenen. Er was een ander land voor in de plaats gekomen: de Russische Federatie onder leiding van Jeltsin. De KGB was ontbonden.

Maar de medewerkers ervan waren niet verdwenen. Ze walgden nog steeds van de Verenigde Staten. En ze wachtten gewoon tot hun tijd zou komen.

Vladimir Poetin was een voormalige KGB-spion uit het middenkader die ontevreden was over deze situatie. Poetin was de perestrojka en glasnost, de hervormingsideeën van Gorbatsjov misgelopen, en was inmiddels teruggekeerd uit provinciaal Oost-Duitsland en Dresden. Nu bouwde Poetin aan een politieke carrière in het nieuwe Sint-Petersburg. Hij rouwde om de teloorgang van de USSR. De verdwijning daarvan was volgens hem 'de grootste geopolitieke catastrofe van de twintigste eeuw'.

Een postcommunistische spionageorganisatie, de Federale Veiligheidsdienst of FSB, had de meeste taken van de KGB overgenomen. Eenmaal terug in het Verenigd Koninkrijk zou Steele gauw verhuizen naar het speciaal gebouwde kantoor van de MI6 – een gigantisch groot, opvallend postmodern bouwwerk met uitzicht op de Theems. Deze bonte Babylonische tempel was moeilijk over het hoofd te zien; in 1994 erkende de overheid het bestaan van MI6. De medewerkers noemden het gebouw Vauxhall Cross. De FSB zou zijn bittere tegenstander worden.

Vanuit Londen bleef Steele zich bezighouden met het nieuwe Rusland. Hij was ambitieus, wilde graag succes behalen en daar erkenning voor krijgen. Hij was lid van een SIS-team.

En misschien was hij minder *posh* dan zijn collega's uit de bovenklasse. Steele kwam uit een arbeidersfamilie. Zijn vader Perris en moeder Janet, uit Londen, hadden elkaar ontmoet toen ze bij de Britse meteorologische dienst